

Конституиране на обектите в трансценденталната феноменология на Едмунд Хусерл

Николай Узунов

Интенционалност и конституиращи актове на съзнанието:

Според разбиранията на Едмунд Хусерл същността на обектите не се съдържа в тяхната непосредствена даденост под формата им на трансцендентно битие, а се конституира от актовете, изграждащи времевата и смислова темпоралност на обектите, в границите на възприемащото съзнание. В началото е необходима съпоставката между разбирането за *интенционалност* при Brentano и промените, които Хусерл внася в това понятие. Анализите върху учението на Brentano са основно по *Psychologie von empirischen Standpunkt*, която оказва влияние не само на Хусерл, но и на множество други ученици на автора им; след това трябва да се анализира конституитивната проблематика, проследявайки се спецификата на понятията *ноема* и *ноеза*. Хусерл е сред последните поддръжници на трансцендентализма, поради което изследване на взаимовръзката между *ноема* и *ноеза* е опит този проект да бъде „спасен”.

Около 1936 г., с появата на *Die Krisis* и самият Хусерл преразглежда тези свои „ранни” позиции, критикувани и продължени в различни аспекти преди това от Жан-Пол Сартр, Ойген Финк, Мартин Хайдегер, Морис-Мерло Понти и др. Така например Хайдегер оспорва позицията на учителя си и теоретичния му ход по пътя към трансцендентализма, след излизане на *Ideen*. За Сартр теоретичните постановки относно трансценденталната субективност и конституиращите актове също остават на заден план пред проблемите за конкретното човешко съществуване, потопено в действителността. Според критиките от „Битие и нищо” Хусерл допуска грешката, че оставя субекта да се затвори в самия себе си.

Тези упреци, разбира се, са основателни, но и не бива да се забравя, че в голяма степен проблемът за съзнанието притежава своите корени още при Рене Декарт; дори тогава парадоксите относно изпадането в солипсизъм са видни. Немският идеализъм и спекулативната диалектика, започващи от Фихте и достигащи до Хегел, установяват, че

съзнанието, в опитите си да изведе света от собствените си граници, винаги го „притежава“ само под формата на нещо идейно. Когато Хусерл преминава към темата за Alter Ego и Другия, то той вече не е способен да избегне капана на проблематиката около съзнанието.

От съвременна гледна точка е модерно на феноменологията да се гледа като на антиисторична, притежаваща мним реализъм или спекулативна конкретност. Пол Рикьор и Морис-Мерло Понти, например, поставят под съмнение положението “Zu den Sachen selbst” като успешно достигащо до същността на нещата. За Понти философията е по-скоро опит за виждане на света или превръщане на невидимото във видимо, т.е. обръща се внимание на сферата на нереклексивното, на света, който винаги е вече „тук“¹. Рикьор също „упреква“ Хусерл в невъзможност за достигане на хоризонта на непосредствена даденост.

По този начин става ясно, че достигането до непосредствена даденост на предметите е сред един от непрояснените проблеми във философията. За И. Райнова кризата произтича от самия феноменологичен подход, защото „философската проблематика не може да бъде основана върху никакви аподиктични логико-гносеологически принципи, от които да бъдат изведени сетне онтологическите или метафизическите проблеми. Второ, защото самата философска проблематика не може да бъде редуцирана до епистемиологическата, което Хусерл сам признава в „късната“ феноменология. Философията не може следователно да ограничи със спекулативна концепция за човека като „трансцендентално Аз“ и да изведе едва от нея по един постъпателен, конституитивен начин конкретните азове“²

Оставяме тези критики в позиция на епохè спрямо настоящия текст.

Разбирането за интенционалност при Франц Brentano и Едмунд Хусерл

Съпоставката между теоретичните възгледи на Brentano и Хусерл е многоаспектна; първоначално Хусерл е под влияние на модерната за времето си

---

¹ Тези феноменологични опити на Понти са най-добре изразени в: М. Мерло-Понти. Феноменология възпятия. изд. Наука. СПб. 1999.

² И. Райнова. От Хусерл до Рикьор. с.142

психология³ и именно от този етап датира интересът към Brentano. Впоследствие учението за времето и законът за асоциацията стават критичната основа върху която са построени *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*. Тази проблематика е развита и допълнена в *Ideen*. Както посочва Н. Мотрошилова идеята за критика на разума и конституция на предметите в съзнанието произтича основно по линия на Кант и Brentano⁴.

Трудността във възгледите на Brentano произтича от това, че той почти никога не се опитва цялостно и системно да изложи учението си под формата на една ясна програма. Въпреки това неговият опит за възраждане на философията, затънала в скептицизма и догматичния мистицизъм е повече от плодотворна; целта е в изследванията да се въздържа от каквито и да било спекулативни конструкции, поради което Brentano директно се обръща към наследството на Аристотел. Сред интересите на автора са търсенията на Мил, Вундт и Лотце в психологията, които са окачествени като *неадекватен психологизъм*.

Psychologie vom empirischen Standpunkt следва линията на съвременния за края на XIX век емпиризъм, базирайки се върху идеята за идеално съзерцание (*ideale Anschauung*), което в известна степен е отрицание на априорното знание. Новата психология трябва да включва в себе си два основни дяла – дескриптивна и генетична психология. В първия случай психологът трябва ясно да обяснява онова, което възнамерява да опише и именно това е новото, което трудовете на автора прокарват. В полето на дескриптивната психология интересът е към **ясната идентификация на предмета** или още интуитивното изследване на феномените според общите им свойства и особености. „За Brentano вътрешното възприятие обезпечава надеждната основа за емпиричната наука психология”⁵.

За да се достигне до поява на проблема за интенционалността, трябва да се изведе разделението, което Brentano извършва между двата класа феномени и спецификата, която придава на психическите, тъй като единствено на тях може да бъде присъщо нещо такова като интенционалност или насоченост (*Richtung*). Няколко момента проличават още при прочита на заглавието *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Първо, употребата на *Psychologie*, и второ, акцентът върху емпиричния

---

³ Между 1886-1887 Хусерл слуша лекции при ученика на Brentano – Карл Щумпф в Хале, откъдето идва и постепенният отказ от психологизма.

⁴ Вж. Н. Мотрошилова. Идеи I Едмуна Гуссерля как введение в феноменологию. с.44-45

⁵ Г. Шпигелберг. Феноменологическое движение.с.52

начин на изследване; от една страна изходната установка несъмнено е емпирична, но от друга тя бива отнесена към идеалното съзрение.

Според Brentano науката за психическото трябва да бъде фундамент при изследванията върху тематиката касаеща съзнанието. Относно смисъла на „психология“ позоваванията са не към модерни и съвременни автори от тази област, а към историческия първоизточник на проблема – “За душата” на Аристотел. Под „душа“, въпреки многообразните употреби, винаги бива мислена природата на живото. Brentano отчита, че при съвременните разбирания на това понятие винаги бива възприемано като: „субстанциален носител на представите и други качества, които, както и представата се възприемат (непосредствено) само чрез външния опит, и които се позовават на представите; по този начин душата обичайно се нарича *субстанциален носител на усещанията* (курсив мой – Н.У.)⁶.

Още във философията на Декарт се получава разделение между *res extensa* и *res cogitans* като две специфични области, които сякаш не притежават реален и един корелат помежду си; дори по-късното разделение между природа и дух и акцентът върху сферата на духа (*Geist*) не успява да се справи с това разделение. За Brentano естествоизпитателят изучава особеностите на телата, докато психологът се интересува от т.нар. *вътрешен опит*. Въпреки патоса си, разсъжденията от *Psychologie* не успяват да предложат алтернатива на противоположността между двете сфери.

Всяко разграничение между науките винаги е изкуствено и е белег на картезианския дуализъм. Какво разбира Brentano под „феномен“? – феномените са проявления на усещанията, т.е. са отнесени изцяло към сферата на душата и областта на душевното. Под „феномен“ трябва да се разбира всичко онова, което се явява на душата във взаимодействието ѝ с външния свят, и което съществува само за нашето съзнание. Съществуването на подобен род феномени извън нас остава недоказуемо.

Класификацията между психически и физически феномени се поражда от нововъведението, което Brentano осъществява по отношение на това, по какъв начин мислим представата. Характерно за философите от XVII век наметне е, че въвеждат сред основните области за изследване и функциите на представата. Грешката, която е извършена се състои в това, че под представа се мисли единствено това, което се представя: „под представа разбирам тук – пише Brentano – не това, което се представя, но **акта на представяне** (курсив мой – Н.У.)⁷.

---

⁶ Fr. Brentano. *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Hamburg. F. Meiner Verlag. 1973. S. 16

⁷ Fr. Brentano. *Ibid.* S.24

Като *психически феномени* са обособени: съждение, спомняне, очакване, умозаключение, мнение и т.н., докато като *физични феномени* – цвят, фигура, хоризонт, който бива видян или акорд, който бива слушан. По този начин представата се схваща като основание за всичко онова, което се нарича психически феномен. „Актът на представата се явява основание не само за съждението, но и за желанието, а по същия начин и за всеки друг физически факт”⁸. Върху основите на това разделение Brentano изгражда критиките си срещу ученията на голяма част от психолозите през XIX век.

Проблематиката на Psychologie се усложнява, както от употребата и анализите на труда на Аристотел, така също и от сравнението между психически феномени и онова, което в схоластиката се характеризира като **интенционално** (ментално), т.е. вътрешното съществуване на предмета. Интенционалното съществуване е характерно за психическите феномени, тъй като при нито един физически феномен не може да съществува подобно отношение. Напротив, физическото служи като основа за онова, което се преживява, то се третира като материал за пораждането на психическите феномени, без да участва по друг начин в тях.

Краткият обзор, който Хайдегер извършва в Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs върху съвременните философски учения, се опитва да осмисли и наследството на Brentano. Като основа характеристика е отчетена линията на влияние на Аристотел, която спомага за утвърждаване и разбиране на това, че естествонаучната методика не бива да се пренася върху философските изследвания. Критиката на Хайдегер е насочена именно към наследения от XIII – XIV век термин *intentio*, които впоследствие се мисли при Хусерл като метафизически остатък от схоластическата философия; това е причината, която не допуска правилна интерпретация; Хайдегер измества анализите на понятието в посока на собствената структура на преживяването като такова, а не като свойство на вътрешноположената действителност⁹.

Интенционалността не бива да се разбира повече като психическо състояние, тъй като според Хайдегер, възприятието е изначално интенционално, а с това и свършено независимо от това, съществува ли възприемаемо в реалността, или не. Интерпретацията на понятието във феноменологията обаче все още борави със скрити

---

⁸ Fr. Brentano. Ibid. S.24

⁹ Вж. главата посветена на Франц Brentano: M. Heidegger. Sinn und Aufgabe der phänomenologische Forschung, Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs. S. 23-28

предразсъдъци. Най-сложният акт се състои в това, да виждаме даденото като такова, а затова е необходимо правилно разбиране на същността на понятието интенционалност.

Брентано от своя страна не е запознат, нито с голяма част от изследванията на Едмунд Хусерл, а още по-малко с критиките на Мартин Хайдегер. Затова интерпретацията на интенционалността в *Psychologie* е тема свързана с актовете на съзнанието. Единствено полето на вътрешното възприятие е възприятие в собствен смисъл на думата, а действително съществуване се приписва само на вътрешните феномени: „познание, радост, желание съществуват действително; цвят, звук, топло – само феноменално и интенционално”¹⁰ – именно това е погрешното положение, с което Брентано влиза в противоречие. Оставяйки на подобна позиция относно характера на интенционалното съществуване, не е важно дали му съответства действителен обект.

Под предмет вече не се разбира нещо реално, затова психическите феномени могат да се определят като съдържащи в себе си предмет, те винаги са актове, докато физическите феномени съществуват като „материал” (както ще се изрази Хусерл). психологизмът съдържа и този недостатък, че възприема самият предмет като гарант за възможността за познание. След Брентано за предмет се говори единствено като *явление във възприятието*; интенционалността на всеки акт оказва неговата насоченост на предмет (мисля за..., представям си... усещам...), но предметът не принадлежи на акта на съзнанието като реална част.

Още в *Logische Untersuchungen II* Хусерл разграничава *реалното съдържание* като комплекс от усещания и *интенционалното съдържание* като особен род идеалност, достъпна единствено за съзнанието. Неинтенционалните преживявания са реален материал, т.е. разбират се като даденост, на основата на която става възможна и самата интенция, тъй като без реален предмет, не би съществувал и акт на отнесеност към него. При интенционалните преживявания предметът вече се „съдържа” в самото преживяване, той се интендира или конституира в преживяването, но не реално, а единствено като идеално. За Хусерл интенционалното съдържание в акта е несводимо към реалното съдържание на преживяването, защото на основата на едно реално съдържание са способни да възникнат множество интенции. И при Хусерл, и при Брентано взаимовръзката между реално и идеално е видна, разликата в трактовката на понятието интенционалност се съдържа към спецификата, че (за Хусерл) в акта се съдържа двоен пласт – от една страна той е акт, но от друга е и предмет.

---

¹⁰ Fr. Brentano. *Psychologie*. S. 36

Особеност на интенционалността е, че успява да удържи единството на съзнанието, т.е. да произведе от реалното и многообразно съдържание нещо единно, както и да конституира предметите на съзнанието. В *Ideen* става ясно, че от интенционалното преживяване сме способни да извлечем смисъл; това е вид избавяне от естествената нагласа на възприемане на предметите или „е това, което характеризира съзнанието в отчетлив смисъл, това, което оправдава характеристиката на потока на преживяванията в цяло като поток на съзнанието и като единство на едно съзнание“¹¹. Свойство на преживяването е да *бъде съзнание за нещо*.

Хусерл наследява именно тези модели на интерпретиране на понятието *intentio*, за да ги доразвие и анализира конкретно. Оттук започва и сферата на конституитивната проблематика, тъй като чрез положението, че трябва да се изследва не даденото, а акта, начинът на даване на наличното, се преминава към проблема относно изграждане на смисъла. Всяка единичност има своята темпоралност в преживяващата я субективност и би могла да се наблюдава същностно. Наследената от Brentano проблематика достига до въпроса за отношенията; според *Psychologie* свързаните вещи се намират във вътрешно отношение, т.е. немислими са без нещо друго, отвъд границата на тази връзка.

В статията си върху Brentano Д. Денков пише: „всеки психичен феномен се характеризира с интенционалност, с насоченост към обект (без да се разбира реалност), което е и иманентната предметност. Нашето съзнание полага предметността у всеки феномен и той става обект на съзнанието, става нещо. Съзнанието винаги е съзнание за нещо и дали ще е насочено към психичен или физичен феномен, зависи най-вече от начина на възприемане (...) затова и истинското възприятие е вътрешното – виждането, усещането, мисленето. Критерий за неговата истинност е непосредствената очевидност“¹². По какъв начин трябва да се разбира интенционалният обект във феноменологията на Хусерл? Остава ли то все още под влияние на Brentano или изменя тази концепция?

В *Ideen* е посочен конкретен пример с виждането на дърво, в твърдението „Виждам дърво зад прозореца“ имаме „Аз виждам“, т.е. психическо състояние, зависимо от обекта към който се отнася виждането; но самият интенционален обект не е нещо психическо, той не съществува нито в натуралистичния свят, нито в света на психиката. Действителността е корелат на менталните актове на съзнанието и те

---

¹¹ Husserl. *Ideen*. S. 184

¹² Д. Денков. Франц Brentano: за отношенията. с. 63

пораждат предметността. След като Хусерл обвързва интенционалността с психичните феномени, той осъществява и „скъсване” с идеите на учителя си. Онова, което Brentano не е схванал е разделението между *актовете* и *тяхното съдържание*, което е основна характеристика на възприятието¹³. Въпреки че Brentano утвърждава положението, че всяко мислене винаги е мислене за нещо, всяка представа съдържа нещо, всеки акт на спомняне си спомня конкретно нещо и т.н. той не отделя тези две специфики на възприятието, в което Хусерл вижда процес на двойна интенционалност.

Твърдейки „мисля за...” или „представям си...” в това положение имаме насоченост спрямо онова, за което се мисли или представя, както и към актовете, извършващи действието. В *Psychologie* Brentano отчита, че мислещият мисли за нещо, гневящият се, се гневи на нещо и т.н. Тази особеност на психическите акциденции отграничава всички обекти на външното възприятие, а подобен род предмети се явяват непространствени (*unräumlich*) и не могат да бъдат множествени обекти (*Das Object kann keine Vielzahl sein*). От тук са изведени три основни класа насоченост към обект:

1. представа (*Vorstellen*)
2. съждение (*Urteil*)
3. любов и ненавист (*Lieben und Hassen*)

Оставайки на нивото единствено на представата не сме способни да обичаме или да ненавиждаме, защото характерно за представата е, че се осъществява във времеви модус (*Temporalmodus*); именно на тази основа Хусерл обособява централните за феноменологията понятия ноема (идеално единство) и ноези (разнообразно съдържание на психическите актове)¹⁴. Оказва се, че интенционалният предмет, на който се отдава основополагаща роля във феноменологичното изследване е нещо несъществуващо, за разлика от действителния предмет, който е съществуващ.

В едно ранно свое произведение „Интенционални предмети” Хусерл се опитва да изведе нова трактовка на понятието значение, обвързвайки го директно с ноемата, която притежава тази особеност, че е идеално единство, за разлика от ноезите, които са

---

¹³ Тези положения на Хусерл препращат към: E. Husserl. *Analysen zur passiven Synthesis*. Aus Vorlesungen und Forschungsmanuskripten 1918-1926. Hrsg. Von M. Fleischer. Den Haag. 1966. S. 20-35

¹⁴ Тук би могло да се отчете и влиянието, което Хусерл има от Болцано и учението му, развито в *Wissenschaftslehre*, където са разграничени субективните представи (съдържанието на субективния акт на представата) и обективни (обективното съдържание на мисленето). Т.нар. духовен образ (*Abbildes*) е конкретно свързан с притежанието на нагледното съдържание, тъй като всяко представяне представя предмет, но не на всяко задължително съответства такъв. Вж. B. Bolzano. *Grundlegung der Logik*.

разнообразно съдържание на психическите актове. Централен проблем тук е, дали всяко представяне полага съдържание, което да бъде негово значение?¹⁵ Относно проблема за интенционалността, то тук Хусерл пише: „всяко предложение, даже неистинното или абсурдното, представя, би могло така да се каже, някакво положение в качеството на своя предмет и не на всяко предложение съответства положение: недействителното предложение представя положение на нещата, което не съществува¹⁶. По този начин, за разлика от *Psychologie* на Brentano, Хусерл се стреми да изчисти психологическото съдържание на понятието интенционалност, което при Brentano е основна категория на описателната психология, за да я сведе до основна същност на трансценденталната субективност.

Конституиращи актове на съзнанието: ноема и ноеза

Разделението между ноема и ноеза при Хусерл се гради върху спецификата на феномените при Brentano. След като ейдетическата същност трябва да предостави „законите” в мисленето, тя не се занимава с многоаспектността на фактите; тук започват конкретните проблеми свързани с конституирането на обектите. В *Ideen* Хусерл откроява полето на регионалната онтология, която е всяка наука за фактите (или опитна наука), съдържаща теоретични фундаменти в ейдетиката на съответстващите онтологии и формалната онтология, на която се подчинява отделната наука за фактите. Ейдетическата същност е „празна” като форма, а всички региони с техните съдържателни същности се разполагат под формалните региони. Затова формалната онтология задава общата устроеност, а конституирането на обектите се свързва пряко с проблема за възприятието.

От гледна точка на съзнанието се интересуваме по какъв начин то успява да положи съществуването на предметите. „Следователно – пише Елизабет Щрьокер – да приемем едно възприятие като специфична структура от акта на възприемане или ноезиса и неговата интенционална отнесеност към една ноема, тоест един обект на възприятието в предполагаемото му действително битие, така както той достига до даденост в съзнанието, и то в същностната си всеобщност – това ще рече (...) да

---

¹⁵ Частично запазенят текст *Интенциональные предмети* е по незавършена лекция на Хусерл от 1894 г.; тук е цитиран руският превод на текста в: Э. Гуссерль. *Избранные работы*. изд. Территория будущего. Москва. 2005.

¹⁶ Э. Гуссерль. *Избранные работы*. с.37

разбираме възприятието като феномен”¹⁷. Интерпретирайки конституитивната проблематика във феноменологията на Хусерл, Щрьокер поставя проблема, в кои същностни белези бива конституиран предметът на възприятието? Оттук произтича разделението, извършено от Хусерл между ноема и ноезис.

Изхождайки от Brentano структурата на Ideen опитва отново да проясни ключовото и саморазбиращо се положение „съзнание за ... нещо”. Цел на феноменологическото изследване е създаването на метод, чрез които адекватно да опише интенционалността на преживяването. На тази основа ноематическият корелат следва да се разбира като иманентно съдържащ се в отделното преживяване на всяко едно възприятие, съждение, спомен и т.н. В Ideen ноематическият корелат се разглежда като „иманентно заключен” в преживяването на съответното възприятие, съждение или спомен. След провеждане процедура на епохè се достига до отношението между възприятие и възприемаемо.

Едва на този етап вече сме способни да описваме с пълна очевидност явяващото се като такова, т.е. феноменът. Явяващото се: а) бива дадено в акта и б) се отнася изцяло към съзнанието. От всяко едно интенционално преживяване сме способни да извлечем някакъв смисъл. Връщайки се примера с дървото от предходната подглава, сега става ясно, че действителният обект е възприемащата интенция, а т.нар. иманентно дърво не е само нещо отразено. „Преди всичко е необходимо да бъде разбрано, че в съждението, като и в което и да е интенционално преживяване, принципно се различават две страни – ноезис и ноема”¹⁸. Най-общо ноемите са предмети, докато ноезите са отношения и е от особено значение за феноменологическия анализ правилно да се прояснят ноетико-ноематическите структури.

Тук все още тематиката за времето не е ясно обособена, а по-скоро акцент се отдава на единството на многообразното от модификации, които се обединяват в ноемата. Задачата тук е да се разкрие пълната ноема или онова, което принадлежи на дървото (като обект); възприятието е следващият основен аспект на феноменологичните изследвания, то следва да се опише така, както предметът присъства в него. Отделено е сериозно място и в *Logische Untersuchungen* и в *Ideen* на възприятието, доколкото то не е „празно”, а априорно му принадлежи да има свой предмет, защото „всяко преживяване е устроено така, че съществува принципно

---

¹⁷ Е. Щрьокер. Приноси към философията на Хусерл. изд. КХ. София. 1999. с.40

¹⁸ E. Husserl. *Ideen*. S..210

възможност да обръщаме на него и на реалните му компоненти нашия поглед”¹⁹. Ноемата (възприетото дърво) е нещо единно, но то би могло да се даде в различни свои аспекти и перспективи (веднъж от предната страна, впоследствие от задната и т.н.). Въпреки многообразието наличният в ноемата предмет винаги е тъждествен, а самото тъждествено се осъзнава като „първодадено” от самия първоизточник (то е живото и телесно актуално възприятие).

След като ноемата притежава подобен род тъждественост, то съзнанието е способно да извършва реактуализация на действителното възприятие в паметта. Това се дължи на факта, че „характерът на битието просто като такова (ноематическо „достоверно” или „действително” съществуващо) фундамира в качеството си на праформа всички битийни модалности”²⁰. На тази основа всяко действително преживяване съществува в настоящето и има характера на времево единство, заради структурата на трансцендентните възприятия, които са полагащи битието.

За Хусерл отношението между ноема и ноеза се осъществява на различни степени, тъй като имаме ноemi от по-високи степени с техните тетически характеристики, каквито са – *ценно, приятно, радостно* и др. В акта на *cogito* съществува двойственост между настоящето и паралелно фантазираното; впоследствие това отношение ще залегне в разбиранията на Хусерл относно природата на акта като времеви, защото характерно за съзнанието е, че бива непрекъснато в отделните конституитивни актове, успявайки да създаде единство от „отрязъците”, в които се осъществява преживяването. Отделните ноези не само се съединяват, но винаги имаме една ноема с една ноеза, т.е. единичното преживяване участва в цялостното изграждане на времевия поток.

Важно за *Ideen* е понятието *Erlebniss*²¹ като особен вид характеристика на съзнанието²². Взимайки буквалния превод, то се сблъскваме с неадекватността му на български език, тъй като *преживявам* се мисли по-скоро психологически, като изпитвам емоционално състояние, отколкото като присъща характеристика на възприятието. „Възприятие в нормалния смисъл на думата означава не само, че някаква вещ се явява (...) в своето живо и телесно настояще на присъствието, но и това, че Аз

---

¹⁹ E. Husserl. Ibid. S.220

²⁰ E. Husserl. Ibid. S.229

²¹ Срв. E. Husserl. Grundprobleme der Phänomenologie. Zweites Kapitel, §11 Die Sphäre der Erkenntnis im subjektiven Sinne und die empirische und rationale Psychologie.

²² Срв. с E. Husserl. Grundprobleme der Phänomenologie. Martinus Nijhoff. Den Haag. 1977. В § 1 Das Ich in der natürlichen Einstellung Хусерл проблема за отношението между емпиричния Аз и трансценденталния, като последният се явява в качеството си на център, на нещо идентично и постоянно във времето (*identische in der Zeit*).

забелязвам явяващата се вещь, схващам я и я полагам като действителна същност тук”²³. Функция на трансценденталния Аз е да бъде синтетическо единство между отделните актове, тъй като той „живее” във всеки един акт²⁴ и не е пасивно и вътрешно битие, както го тълкуват Декарт или Кант. Интенционалното преживяване като „съзнание за...” е свързано с предметите, тъй като живото cogito притежава отнесеност към предметност, т.е. към неговата ноема принадлежи предметност с определен състав.

Онова, върху което Хусерл набляга е *идентичността* и по отношение на ноемата и спрямо характеристиките на Аз-а; приемайки, че в себе си ноемата притежава предметна свързаност, посредством присъщия ѝ смисъл, то предметът може да се възприема в различно ноетически съдържателни изпълвания без това да навреди на ноематическото ядро. За Хусерл е важно многообразните интенционални преживявания да могат да се съчетават в синтетическо единство по отношение мисленето на предмета, тъй като това гарантира легитимността на съзнанието – то е центърът и полюсът на всички актове и без тази своеобразна тъждественост би се svelo единствено да „рапсодия от възприятия”.

Erlebniss гарантира опосредстващата връзка между ноемата и единичния предмет, защото смисълът не е възможен без конкретното му „за какво”. „Феноменологията вижда своята задача не в това да строи систематически такива учения за формите, в които както може да се научи от примера с апофатическото учение за формите, от първоначалните аксиоматически основополагащи образувания дедуктивно да се извеждат систематическите възможности на всички образувания; полето на феноменологията – това е анализ, разкриващ в непосредствената интуиция априори фиксация на непосредствено разглежданите същности и взаимовръзката им, и тяхното дескриптивно познание в системен съюз на всичките слоеве в трансценденталното чисто съзнание”²⁵. Вещта е единственият корелат на всички възможни преживявания, но за феноменолога е от значение да изследва субективните способности, в които съответната вещь е способна ноематически да се конституира като тъждествена.

Според Ideen преживяването не се репрезентира, съответно не се нюансира, а притежава нещо абсолютно, тъй като в него не се съдържат различни страни, както при

---

²³ E. Husserl. Ibid. S. 243

²⁴ На базата на тези твърдения ще стане възможно в когнитивистиката да се говори за *автобиографична памет*, която е „синоним на епизодичната памет, в смисъл, че това е памет за важните събития в личния живот”. А. Касабова. За автобиографичната памет. изд. НБУ. София. 2007. с.13

²⁵ E. Husserl. Ideen. S. 289

обикновения репрезентационизъм на образа и знака. Въпреки че за Хусерл е неоспоримо, че вещта показва многообразие от възприятия, всички тези данности постепенно се преобразуват в нещо ясно едва в сферата на преживяването. „И така, ние констатираме: в това време, когато към същността на даденото посредством явлението принадлежи това, че нито едното не дава вещта „абсолютно“, а единствено в едностранна презентация, - към същността на иманентната даденост принадлежи това, че тя дава абсолютно – това, че изобщо не може да се презентират или нюансират отделните страни”²⁶.

По същността си преживяването е *поток*, в който можем да се предвиждаме, започвайки от точката Сега като изначален етап. По какъв начин се отнасят *преживяванията* и *вещите*? Хусерл въвежда термина **битийно преживяване**, т.е. това е даденото в акта на възприятие от самия първоизточник; в последствие върху него може да се рефлектира, но голяма част присъства само под формата на „заден” план. Битийният способ на преживяване е такъв, че е достъпен чрез процес на рефлексия.

Сродни в това отношение са разбиранятия на Рене Декарт и Едмунд Хусерл по отношение на понятието **интуиция**, тъй като за Ideen вещта може да се даде чрез чувствения способ на явяване, интуитивното схващане; Декарт също приема положението, че интуицията е гарантиращото обоснование на най-първото положение „Аз мисля”, от където е изведено и „Аз съществувам”. След като е ясно, че единствено феноменологията третира правилно психическите актове на съзнанието, то след извършване на редукция, се достига до *чистите преживявания на Аз-а или интенционалния живот на Ego Cogito*.

Взаимовръзката между актуалност, ретенция и протенция

Втората част на текста е съсредоточена предимно върху проблема за времето, разработен от Хусерл в неговите лекции, получили заглавието *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*. Въпреки че проблематиката за отношението между темпоралност и възприятие се появява още във втория том на *Logische Untersuchungen*, едва впоследствие тази взаимовръзка е детайлно анализирана. В съзнанието за време трябва да се търси и разгадаване на основния за феноменологията проблем, т.е. как получаваме знание за вещите извън нас,

---

²⁶ E. Husserl. Ibid. S.97

посредством актовете на възприятие. Освен първичното впечатление от текущото настояще, което съпътства всяко актуално сега на нагледа, съществуват още и непосредствени ретенции и протенции. „Всички други конституирания – такива като конституиране на хилетическите данни и пълната интенционална обективност, обосновани на тези данни (съзнанието за време – Н.У.) трябва да са производни от трансценденталното Его като изначален първоизточник”²⁷.

В „Отношението между актуалност, ретенция и протенция” се показва по какъв начин проблемът за времето е ориентиран към тематиката за съзнанието, какви са нововъведенията на Хусерл или фактът, че той се отказва от множество класически интерпретации относно природата на времето, възприемащи го като нещо обективно или обвързано с движението. На този етап е анализирано и съотношението между настоящето, от и в което се намира всяко възприятие; показани са проблемите пред въпроса за миналото на сегашния момент и по какъв начин той се удържа в съзнанието като нещо цялостно, както и идеята на Хусерл за етапа на бъдното или онова, което отсъства реално, но което е част от структурата на възприятието.

Впоследствие мнозина автори като Рикьор и Хайдегер ще отдадат по-голямо значение на хоризонта на очакване като по-важен пред настоящето, поради което концепцията на Хусерл започва да се третира като проявление на вулгарното разбиране за време; въпреки че упреците в „Битие и време” на Хайдегер са отправени открито по-скоро към Хегел или Кант, то за всеки запознат с разбиранията на Хусерл, е видно, че неговият ученик коренно изменя учението му за времето, избавяйки го от полето на трансценденталната субективност: „времето, „в което” се движи и покои едно налично, не е „обективно”, ако с това се има предвид Беденето-само-по-себе-си-налично на вътре-светово срещащото се биващо. Но още по-малко е времето субективно, ако под това ние разбираме Бъденето-налично и появяването в един „субект”²⁸.

Проблемът на съзнанието за време е, по какъв начин да бъде прояснено постоянното оставане на не-настоящото? Тук Хусерл обяснява този процес с въвеждане на понятието ретенция, което удържа както отделния минал момент, така и цялостното минало възприятие до нещо единно и кохерентно за съзнанието. Затова ретенцията предполага определена континуалност, докато протенцията е антиципация на бъдещето, върху основата на миналото. Д. Разеев отчита, че в основата на теорията за време-съзнанието не са необходими опосредстващи представи, тъй като тяхната

---

²⁷ Г. Шпигелберг. Феноменологическое движение. с.152

²⁸ М. Хайдегер. Битие и време. акад.изд. Марин Дринов. София. 2005. с.316

функция е иззета във всеки сега-момент, който притежава свойството да удържа миналите моменти и с това да гарантира миналия живот на съзнанието²⁹.

По този начин към проблема за интенционалността на съзнанието се придават двойствени критерии, то е както предметно, така също и времево. Актът на възприятие се базира на тази своя триаспектност, с което пред феноменологичното изследване се разгръщат нови проблеми. Сред тях основният е, по какъв начин *Ego cogito* остава идентично в отделните възприятия и как то присъства в тях? Отделеното внимание на тази взаимовръзка цели да допълни и подкрепи изследванията от предходната глава и проблемът относно конституцията на обектите.

В „Завършеност и континуалност на времевия обект” е изведено разбирането, че иманентният обект всъщност притежава времева (или темпорална) структура. Разяснено е понятието *поток на съзнанието*, което се появява по линия на Джон Стюърт Мил³⁰ и което на свой ред също е сред често неправилно анализирани понятия у Хусерл. В последната част на текста е разяснено, че трите фази – сега, ретенция и протенция изграждат единен и завършен континуум на възприятието. Проблемите около структурата на потока, който трябва да бъде както валиден за единичното възприятие, така също и да остава постоянен е другият проблем, обект на изследване в текста.

Успява ли Едмунд Хусерл да разреши проблема за единството? След като се отнеме ролята на трансценденталния Аз като субстанция, то няма какво да остава идентично в потока от възприятия. Създателят на феноменологията поради тази причина не приема картезианския Аз като мислеща субстанция и понятието на Кант за единството на аперцепцията от „Критика на чистия разум”.

Редица мислители през началото на ХХ век започват да преосмислят проблематиката относно времето, която няколко века се гради върху разбиранията на Аристотел за момента „сега” като *начало на времето*, без да бъде самото време, с което винаги се мисли определен вид *граница* между времевите моменти. И Хусерл, и Дилтай, Бергсон, Хайдегер и Рикьор, всеки по свой начин, променят тази линия на наследената традиция. Решенията на всеки един от тях са ориентирани по посока на откриване на единството на времето многообразие. За Хайдегер, например, дори новаторските идеи на Хусерл не се освобождават напълно от метафизическите

---

²⁹ Вж. Д. Разеев. В сетях феноменологии. с.80-81

³⁰ Вж. Дж. Милл. Система логики. изд. Книгопродавца и типографа М.О. Вольфа. СПб. 1865.

остатъци по отношение на времето, защото самоконституиращото се иманентно време е поставено на мястото на вечността, с което един проблем е подменен с друг³¹.

Отношението между актуалност, ретенция и протенция:

Сред основните в конституитивната проблематика понятия, освен ноема и ноеза, са *ретенция* и *протенция*, въведени в употреба от Хусерл основно през 1928 г. в *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*; лекциите, четени през този период допринасят допълнително за изясняване на множество моменти, останали незавършени или изцяло не добре разработени в *Ideen*. Франц Brentano оказва още по-голямо влияние с учението си за произхода на времето.

Още преди появата на *Ideen* във възгледите на Хусерл постепенно се оформя разбирането за структурата на феномените като обвързани с времевостта – редуцираният феномен притежава ‘протяжно’ битие (*dauerndes Sein*). В анализите от тези лекции е засегнато взаимоотношението между всеки един конкретен Сега-момент и континуумът, който бива породен от него. От тази гледна точка сред едни от най-достъпните анализи се явяват тези, посветени на проблема време-съзнание.³²

Историческият генезис на понятието време преpraща, както към Августин, така и към Аристотел. През XX век тематиката е също толкова актуална и дискуссионна с различни свои варианти и алтернативни решения, предложени от В. Дилтай, Фр. Brentano, А. Бергсон, М. Хайдегер, П. Рикьор и др. Анализите на Хусерл се интересуват от *преживяването на времето*, което е свързано с цялостното му разбиране на феноменологията като наука за преживяване на съзнанието. Следователно *Zeitbewusstseins* са конкретен анализ на феноменологическа проблематика; тук изниква огромният проблем за това ‘що е време?’, доколко то се явява нещо обективно и доколко остава изцяло субективно? В контекста на феноменологията всяко реално времево съществуване се поставя в скоби (бива заскобявано), защото за нас то няма значение, тъй като следва да бъде разбрано, какво в отделните преживявания се полага

---

³¹ Изчерпателен и детайлен анализ по отношение на това, как се мисли времето от античността до епохата на модернизма предлага изследването на П. Гайденко. *Время. Длительность. Вечность*. изд. Прогресс-Традиция. Москва. 2006.

³² Вж. уводната статия към руското издание на *Логически изследвания II* от страна на Молчанов, който също обръща внимание върху яснотата на *Vorlesungen* от 1928 г., *Аналитическая феноменология в Логических исследованиях Эдмунда Гуссерля*, в: Гуссерль, Э., 2001, *Логические исследования*, изд. ДИК, Москва.

като 'обективно'. Феноменологическото изследване разяснява априорните структури на времевостта, само че предлага различно от Кантовото решение.

Лекциите за *Zeitbewusstsein* се изграждат върху учението на Франц Brentano³³, който в теорията си избягва използването на всякакви формално-теоретични абстракции, а се ориентира към изследване на фактичното Сега (*Jetzt*). По какъв начин се получава така, че имаме знание за цялото, а не само за отделните части. Например, когато говорим за собствения си живот, ние го интерпретираме под формата на нещо единно, обемащо в себе си (и) отделните, конкретни моменти. Аналогичен е случаят с възприемането на отделен тон от мелодия, или с акта на възприемане на всеки един Сега-момент; отделният тон, който бива възприеман не изчезва напълно, тъй като ако това беше така, бихме притежавали само един тон всеки път, но не и разбиране за мелодия, т.е. за цялостта.

Изхождайки от Сега-моментът, за Brentano е характерно че извежда на преден план проблема за фантазията, която при него се явява свързващото звено между отделните времеви моменти; законът за изначалната асоциация обуславя цялостната верига от времеви моменти, за да може да притежава разбиране за време. Съгласно този закон усещането пробужда представа, която е негова репродукция и бива наречена *фантазия*. Времевостта не се възприема, а се фантазира, тъй като типично за фантазията е да възпроизвежда отсъстващ предмет. За Хусерл тази интерпретация трябва да съдържа две отличия: а) акта на конституиране на времето и б) акта на възпроизвеждане на времевия предмет.

Както посочва Д. Разеев, в интерпретацията на времето за Хусерл става важно различаването между *продуктивна* и *репродуктивна* фантазия, а интерпретацията на времевата модалност се измества от фантазията към интенционалната структура, включена в акта на възприятие. Фантазията е третирана като *ретенция*, т.е. като удържане на миналото. Ретенционалността от своя страна предполага *континуалност на възприятието*. „Ретенцията указва на това, че съзнанието не е перцептивно съзнание, но в същността си е съзнание за време”³⁴. Това е спецификата, върху която

---

³³ Д. Разеев посочва, че Хусерл не е бил запознат с по-късните произведения на своя учител, сред които: *Grundzüge der Aesthetik und Philosophische Untersuchungen zu Raum, Zeit und Kontinuum*. Вж. Д. Разеев. В сетях феноменологии. с.80-82

³⁴ Д. Разеев. В сетях феноменологии. с.82

акцентират лекциите за време-съзнанието³⁵; новата интерпретация на възприятието го схваща като континуалност между няколко момента – минал и бъдещ.

Както по отношение на интенционалността, така също и в проблематиката относно времето Brentano не забелязва разделението между **акт** и **съдържание**, или между възприятие на времето и фантазия на времето и оттук на Brentano му е необходимо прибегване до обяснения като мигновена памет и закон за асоциацията. Добре познатият пример от *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*³⁶ с анализа на мелодията и нейните тонове цели да покаже, че обективната времевоост (доколкото можем да говорим за такава) се конституира феноменологически, т.е. не можем да проясним конституирането на времето, без обръщане на теоретическия интерес към конституиране на времевите обекти. За Хусерл *времяте обекти* съдържат в себе си времево протяжение.

Анализите започват с изследване върху точката източник, тъй като всяка отделна времева точка е индивидуална и се явява интервал от който започва съществуването на иманентния обект. Проблемът се състои в това, че и всяка следваща фаза трябва да бъде непрекъснатост – по този начин за иманентния обект говорим като за **континуум от фази**. Зараждането на континуалността е възможно благодарение на „точката-източник“, която е първично впечатление или живото „сега“, което е подложено на постоянно изменение към нещо вече-било, т.е. минало. Тук е интересно да се отбележи факта, че миналото не се изгубва в нищото, а се удържа с помощта на ретенцията, за да се запази като цялостна фаза, част от възприятието. Мисленето на времевоостта на възприятието чрез момента на Сега, го превръща в постоянно изчезващ момент, който, чрез ретенцията, остава да пребивава в настоящето – така аз слушам мелодията с продължителност А-В, но в съзнанието удържам всички промеждутъчни моменти до изтичането на цялата мелодия.

Ретенцията е специфична интенционалност – ясно е, че ретенционалните съдържания не са съдържания в изначалния смисъл, тъй като те не са настоящи, а са в спомена, присъстващ в „сега“. Впоследствие за миналия тон може да се говори като за сега съществуващ, следователно може да бъде обозначен като настояще, а не като

---

³⁵ В. E. Ströker. *Zeit und Geschichte in Husserls Phänomenologie. Zur Frage ihres Zusammenhangs.* Frankfurt. 1979. авторката посочва, че проблемът за време-съзнанието отвежда Хусерл към опити за осмисляне на историята в неговите късни разработки (*geschichtephänomenologische*). Въпреки това историческата проблематика отново е ориентирана към сферата на трансценденталното Его (*jedes Ego seine Geschichte habe*).

³⁶ Относно това произведение е използван оригиналът E. Husserl. *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins.* Hrsg von Martin Heidegger. Niemeyer. Halle. 1928.

минало; всеки един отминал момент бива възпроизвеждан n-брой пъти от съзнанието, дори в процеса на неговото възприемане. Разликата тук е между първично възприетия тон (или времеви отрязък) от възприетия – първият е постоянството на Сега-момента, докато втория е ретенцията. С анализа на съзнанието за време Хусерл показва, че възприетият не се ограничава единствено към сферата на настоящето, а всяка граница се мисли като-сега-полагане (*Als Jetzt-Setzung*).

Разликата между настоящето и миналото е в това, че Сега-моментът е конкретното възприетие, докато ретенционалното съзнание е фантазия на предмета, даден преди това. Допълнително са обособени *ретенция* като особен вид първична памет и *процесът на спомняне* като вторична памет; при ретенцията първичната памет се конституира като репрезентация, докато при вторичната памет си спомняме определено цялостно събитие (или мелодията, която вече сме чули някъде). За Хусерл ретенцията гарантира удържането в единство на всяко едно сега, тя обособява множеството до структура на единство, но паметта борави с цялостно изградените минали преживявания. „Многообразието на удържаните в ретенцията действителни „сега-моменти“ конституират обекта в целостта на неговата самотъждественост”³⁷.

Ретенцията не произвежда никаква даваща предметност, единствената ѝ задача е да удържа времевите фази в съзнанието. Сред изводите до които Хусерл достига са: „предметностите се конституират, изграждат се член след член и фаза след фаза във времевите процеси (под формата на корелати на непрекъснатото и многообразно свързани и образуващи единство актове”³⁸, а те могат да бъдат схванати в „обратно” съзерцание, например, за Хусерл мелодията не може да се възприеме само в един-единствен тон, а в процеса на спомняне Сега, което се явява, вече притежава друг смисъл, отколкото онзи във възприетият. Спомнящото си съзнание включва началната точка (А) и крайната точка (В), както и тяхната последователност. Тук се появява мащабният проблем относно свободата на фантазмените образи (*Phantasmen*) и на репродукцията, която в случая е важна за настоящия текст само с идеята си за *поток*.

Метафората за *поток на съзнанието* произтича от факта, че за Хусерл е от значение настоящият Сега-момент, на тази основа постоянно намираме „загуба” на всеки такъв момент, т.е. всяко възприетие неизменно преминава в миналото и по този начин съзнанието живее с все нови и нови отминаващи Сега-моменти. Докато процесът

---

³⁷ В. Молчанов. Время и сознание. Критика феноменологической философии. с.82. Вж. също А. Черняков. Онтология времени. Бытие и время в философии Аристотеля, Хайдеггера, Гуссерля. изд. ВРШФ. СПб. 2001.

³⁸ E. Husserl. Vorlesungen. S.44

на спомняне предоставя „жива репродукция”, то Хусерл проблематизира и една друга специфична област на възприятието – очакването. Спомнянето и очакването се намират в напълно противоположни направления, но **двете заедно изграждат единството и целостта на възприятието.**

Елизабет Щрьокер обръща внимание върху това, че всяко познание (в това число и научното) се свежда до простото възприятие, а понятието *конституция* трябва да се мисли като *достигане до непосредствена даденост*. Видно е по какъв начин Хусерл доразвива „учението” за ноема и ноеза – след като предметите (обектите) съществуват единствено във възприятието е необходимо да се изследва, по какъв начин възприемащото съзнание полага това съществуване. Предметът принадлежи само интенционално на възприятието, а не реално като по този начин е трансцендентен спрямо акта на възприятие; въпреки че предметът не е способен цялостно да се даде откъм своята трансцендентност, доколкото всяко възприятие е едностранчиво, все пак тук е открита ясна структура, която позволява да разглеждаме обекта като иманентно и времево завършен.

Съзнанието е времево единствено в този аспект, в който възприятието се разглежда откъм неговия момент Сега, без подобен род интерпретация време и съзнание се намират в различни перспективи. Е. Щрьокер посочва, че „целият предмет се предлага като система от последователни възможности а проява, които трябва да се съгласуват помежду си в единство, ако изобщо нещо се конституира като вещь”³⁹. Затова Vorlesungen предлагат една конкретна трактовка и допълнения на разбирането на Хусерл относно ноема и ноеза.

Бъдното, което все още не е настояще, се превръща в такова, за да стане минало, а интуицията свързана с очакването е също толкова първична, колкото и тази с миналото. Въпреки че Хусерл не отдава преимущество, подобно на Хайдегер, на онова, което все още не е, то сред заслугите на феноменологичното изследване е, че успява да достигне до един нов модел относно идеята за време. Следващата важна характеристика на Сега-момента е, че освен удържането в ретенцията, той е свързан с очакването в бъдещето. Слушайки тона, аз всеки път знам, че мелодията ще продължи, т.е., че към настоящето постоянно ще се прибавя ново Сега, което ще допълва процеса на възприемане.

---

³⁹ Е. Щрьокер. Приноси към философията на Хусерл. с.43

Завършеност и континуалност на времевия обект

Последната част от текста е колкото обобщаваща и заключителна част на цялостната теза, дотолкова и опит за осмисляне на конституитивната проблематика при Хусерл. До тук стана ясно, че във феноменологическото изследване обектът бива мислен като акт на съзнанието, като иманентен обект до който се достига с помощта на епохè или процес на трансцендентална редукция. От своя страна всяко едно възприятие, в което обектът се дава в неговото живо и конкретно настояще, е времево, което поражда тройната структура на самото възприятие, разпределяща се между ретенция-настояще-протенция. Според изследванията върху проблема за време-съзнанието иманентният обект има тази характеристика, че е цялостен и завършен, за разлика от трансцендентния, т.е. той притежава континуалност и е част от времевия поток на съзнанието.

Тройната характеристика на възприятието придава и неговата време завършеност. В текста на *Vorlesungen* Хусерл дава пример с положението „спомням си театър”, какво е характерно за него? – първо, това означава, че вътре в мен „виждам” този театър (т.е. възможен обект) като бивш; при положение, че всяко възприятие конституира настоящето, то за да представя съзерцателно предмета в Сега е необходимо осъществяване на възприятието по образен начин, т.е. като дадено в репрезентативна модификация. В случая театърът е даден като настоящ, но настоящето е минало по отношение на сегашното. „Спомнянето се явява като бивше настояще и при това непосредствено интуитивно”⁴⁰. Тук вече не става въпрос за репрезентация чрез подобен обект, тъй като спомнянето възпроизвежда цялостно миналото и предметът вече е даден като бивше-настояще.

След като „сега-съзнанието (*Jetzt-Bewusstsein*), което се конституира на основата на материята А непрекъснато се превръща в съзнание за миналото, в това време, в което едновременно се възпроизвежда все по-ново Сега-съзнание”⁴¹. Разглеждайки предмета като завършен и цялостен, то той трябва да се мисли в неговото пълно схващане, което съдържа два основни компонента: единият за Хусерл конституира обекта по вътревремевата му определеност, а другият изгражда темпоралното положение: сега-битие, минало-битие и бъдещо-битие. Всяка една Сега-фаза може да

---

⁴⁰ E. Husserl. *Vorlesungen*. S.62

⁴¹ E. Husserl. *Ibid*. S.65

претърпи изменение в своята времева позиция, съответна към нея да се прикрепят различна ноеза, което да ѝ придаде и по-специфичен смисъл.

За да съществува завършеност на времевия обект, той трябва да се **полага в определен топос**, т.е. да имаме пра-поток, удържащ всичките времеви интенции на съзнанието. Както Хусерл многократно твърди, съзнанието не бива да се приема за „кутия”, в която са наблъскани предметите. Необходимостта от съхраняване тъждествеността на предметния смисъл налага приемането на ретенционалното единство на отделното възприятие, но и това на цялостния времеви поток, без който не бихме могли да говорим за цялостно полагане на иманентния обект. Към същността на времевия поток принадлежи неговата тъждественост.

В интерпретацията на Хусерл относно времето имаме следната зависимост: дадена налично ни е винаги една Сега-точка, служеща за първоизточник на създадения времеви континуум; моментите на постоянно възприятие имат характеристиката да създават (изграждат) времевата протяжност, затова и миналото притежава границата си в Сега-момента. Репродуцируемостта на времето се простира до самото настояще, а за Хусерл не е възможно да съществува една най-ранна или пределна точка, тъй като в нея би се съдържало едно Сега, което не би било предшествано от нищо, а това е напълно невъзможно. Феноменологичната конституция на времето успява да обедини сега-интервалите не чрез външна синтеза, а чрез нова интерпретация на тяхната собствена структура. И Сега, както и Сега` макар и едновременно възприето в удържането на ретенцията, остават строго индивидуални (притежават уникална времева позиция). Актуалното Сега винаги е единично и по този начин конституира единична времева позиция, по този начин *времето на възприятието и времето на възприетото са идентични*.

Трите нива, които са открити в Vorlesungen са:

1. вещите, които намираме като реално присъстващи (физически вещи) в това, което наричаме „обективно” време и което подлежи на процес на редукция;
2. конституиране на многообразните явления на различни нива;
3. достигане до границите на абсолютно темпорално-конституитивния поток, в който се поместват всички отделни времеви възприятия.

Съществуването във времето е непрекъснато, т.е. единствено иманентният обект бива цялостно завършен и се разглежда като *процес*. Във времевия поток всяка единична фаза трябва да бъде мислена като тъждествена на себе си; от друга страна потокът като нещо конституитивно не означава, че той е темпорална „обективност”. За Хусерл „това е абсолютна субективност и притежава това абсолютно свойство, че следва образно да се нарече „поток”, който има началото в актуалната точка, първична точка-източник (Urquellpunkt)”⁴².

Хусерл сравнява този „поток” с онова, което в *Logische Untersuchungen* нарича „акт”, т.е. и в двата случая нещо бива конституирано в иманентното времево единство, а единствата на абсолютния времеви поток съществуват в иманентно време, което е единно по своята същност и структура. Въпреки множеството „процеси” свързани с различните актове на конституиране, то за Хусерл иманентното време е едно за всички иманентни обекти, независимо от тяхната продължителност, т.е. по този начин предметът се мисли като даден за съзнанието в континуално единство на съответните три фази: ретенция-сега-протенция като нещо завършено.

Потокът, който се образува в паметта е определен вид единство, а според изводът от *Vorlesungen*, съществува само **един поток и в него се конституира иманентното време**, т.е. единството на онова, което бива възприемано, както и на целия поток: „необходимо е да разберем схващането в двояк смисъл: като това, което иманентно се конституира, и като това, което принадлежи на иманентното конституиране”⁴³. Хусерл отчита проблемността на това положение, което предизвиква обърканост и недоумение, тъй като потокът на съзнанието трябва да изгражда и собственото си единство заедно с отделните времеви възприятия. Помощта на ретенционалните изменения спомага за намиране на изход от този проблем, тъй като ретенцията съществува и по отношение на единичното възприятие, и спрямо цялостния поток.

Анализите на Хусерл относно природата на времето го отвеждат към по-детайлно изследване на времевия континуум⁴⁴, образуващ се от първичното впечатление, което постоянно отслабва; всяко първично пораждаване възниква чрез *genesis spontanea*, т.е. то се явява първично сътворяване и по този начин се избягва от

---

⁴² E. Husserl. *Ibid.* S.79

⁴³ E. Husserl. *Vorlesungen.* S. 97

⁴⁴ Вж. В. Молчанов. Критический анализ понятий времени, сознания и рефлексии в феноменологии Э. Гуссерля, §2 Сознание времени и временность сознания. Рефлексия и структура внутреннего времени, в: Исследования по феноменологии сознания. изд. Территория будущего. Москва. 2007.

т.нар. лоша безкрайност; задачата на лекциите от този период е разкриване на *вътрешния живот на съзнанието* или защитаване на възможността за „трансцендентален живот“ в неговите специфични актове. Определението, което сега се дава за обект (освен множеството определения в *Logische Untersuchungen*) е, че обектът е **единство на съзнанието**, а това единство е способно да се изяви в повторни актове, т.е. във времева и завършена последователност.

Опирайки се на природата на времето, Хусерл опитва да разкрие „живота на душата“, или интенционалността на съзнанието, т.е. особените условия, при които съществува познанието. Различните теоретични ходове, множеството компромиси, смяната на влиянията и огромния брой ръкописно наследство показват, че авторът на *Ideen* се захваща с една тема, която е колкото поставена на грешни основи от нейните предходници (Декарт, Кант, Фихте и др.), дотолкова и изискваща постоянни детайлни изследвания. Успява ли опитът на Хусерл да преодолее класическото разделение между обектите, света и Аз-а и сферата на съзнанието, или феноменологията е поредното проявление на идеализъм и платонизъм през XX век? Всички тези проблеми пред творчеството на Едмунд Хусерл изискват едно обстойно изследване върху редица моменти от това огромно начинение.

Навсякъде където бе възможно се придържах към принципа на икономията, т.е. опитвах с малко думи да обема едно голямо смислово поле от информация; феноменологията на Едмунд Хусерл е сред важните учения на XX век, даващо старт на екзистенциализма, на херменевтиката, а днес оказва влияние и върху английската и американска философия. Всичко това само допълва разбирането, че отделните проблеми, с които Хусерл се захваща (от идеята за наукоучение, през теоретичния интерес към корелата на ноема и ноеза, чак до обрата към жизнения свят и допредикативните структури на съзнанието) все още не са намерили адекватни решения; именно поради тази причина *Конституиране на обектите в трансценденталната феноменология на Едмунд Хусерл* е опит отново да се заговори за тях.

Именно днес, когато на постиженията на науката се отдава огромно значение, патосът на Хусерл, че индивидуалното съзнание, не извършващо рефлексия и обвързано с естествения свят, е повече от модерен. Въпреки напредъкът в естествознанието, то все още е изправено пред проблема за обосноваване на своите първоначала. Проектът на Хусерл, наречен *Phänomenologie* има за задача да защити

рационалния телос и смисъл на Европа, който е завещан от античността и се е съхранил цели няколко хилядолетия.

Използвана литература

1. Бояджиев, Ц., 1991, Ренесансът на XII век. Природата и човекът, у-ско изд. Св. Климент Охридски, София.
2. Гадамер, Х-Г., 1997, Истина и метод, изд. ЕА, Плевен.
3. Гайденко, П., 2006, Время. Длительность. Вечность. изд. Прогресс-Традиция, Москва.
4. Гайденко, П., 2005, Научная рациональность и философский разум, изд. ДИК, Москва.
5. Георгиева, М., 1999, Феноменология на индивидуалното, изд. Отворено общество. София.
6. Гинев, Д., 2007, Постметафизически сюжети, изд. Идея, София.
7. Глой, К., 2004, Разбирането за природата том II. История на холистичното мислене, изд. ЛиК, София.
8. Декарт, Р., 1978, Начала на философията, в: Избрани произведения, изд. Наука и изкуство, София.
9. Денков, Д., 1981, Франц Brentano за отношенията, в: сп. Философска мисъл, кн.12/1981г.
10. Дилтай, В., 2004, Построение исторического мира в науках о духе, изд. Три квадрата, Москва
11. Дильтей, В., 1998, наброски к критике исторического разума, в: Вопосы философии №4/1998.
12. Кант, И., 1967, Критика на чистия разум, изд. БАН, София.
13. Касабова, А., 2007, За автобиографичната памет, изд. НБУ, София.
14. Кънев, Ал., 2004, Западната философия том I. Парадигми, революции, перспективи, изд. Фабер, София.
15. Кънев, Ал., 2005, Западната философия том II. Парадигми, революции, перспективи, изд. Фабер, София.
16. Кънев, А., 2005, Пътят на Хайдегер към Битие и време, в сп. Диалог/2005г.
17. Милл, Дж., 1865, Система логики, изд. Книгопродавца и типографа М.О. Вольфа, СПб.
18. Михайлов, И., 1997, Ранний Хайдеггер между феноменологией и философией жизни, изд. ДИК, Москва.
19. Молчанов, В., 1998, Время и сознание. Критика феноменологичной философии, изд. Высшая школа, Москва.
20. Молчанов, В., 2007, Критический анализ понятий времени, сознания и рефлексии в феноменологии Э. Гуссерля, изд. Территория Будущего, Москва.
21. Мотрошилова, Н., 2003, Идеи I Э. Гуссерля как введение в феноменологию, изд. Феноменология-герменевтика, Москва.

22. Пуанкаре, А., О природе математического умозаключения, в: О наука, изд. Наука, Москва.
23. Понти, М., 1999, Феноменология воспитания, изд. Наука, СПб.
24. Райнова, И., 1993, От Хусерл до Рикьор, у-ско изд. Св. Климент Охридски, София.
25. Разеев, Д., 2004, В сетях феноменологии, изд. Санкт-Петербургского университета, СПб.
26. Рикёр, П., 1998, Кант и Гуссерль. Текст и интерпретация, изд. Водолей, Томск.
27. Хайдеггер, М., 2005, Битие и време, акад.изд. Марин Дринов, София.
28. Хайдеггер, М., 1993, Время картины мира, в: Работы и размишления разных лет, изд. Гнозис, Москва.
29. Хайдеггер, М., 2001, Основные проблемы феноменологии, изд. ВРШФ, СПб.
30. Хусерл, Е., 1993, Философията като строга наука, в сп. Философски преглед, бр. 1, бр. 2/1993
31. Черняков, А., 2001, Онтология времени. Бытие и время в философии аристотеля, Гуссерля и Хайдеггера, изд. ВРШФ, СПб.
32. Шпет, Г., 2003, Феноменология. Етническа психология. изд. КХ, София.
33. Шпигельберг, Г., 2002, Феноменологическое движение, изд. Логос, Москва.
34. Шпигельберг, Г., 2006, Феноменология в психоанализе, в: сп. Логос, 5 (57)/2006.
35. Щрьокер, Е., 1999, Приноси към философията на Хусерл, изд. КХ, София.
36. Э. Гуссерль. Переписка Эдмунда Гуссерля и Готлоба Фреге, в Избранные работы, изд. ДИК, Москва. 2005.
37. Bolzano, B., 1963, Grundlegung der Logik, Verlag vor Velix Meiner. Hamburg.
38. Brentano, F., 1973, Pscyhologie vom empirischen Standpunt, F. Meiner Verlag.
39. Cohen, A., 1902, Logik der reinen Erkenntnis, Vittorio Klosterman Verlag. F.am. Main.
40. Liebman, O., 1865, Kant und die Epigonen. Harald Fischer Verlag. Stuttgart.
41. Lipps, T., 1893, Grundzuge der Logik. Hamburg-Leipzig. Voss.
42. Heidegger, M., 1925, Prolegomena zur Geschihite des Zeitbegriffs. Vittorio Klosterman, F.am.Main.
43. Wundt, W., 1893, Logik. Eine Untersuchung der Principien der Erkenntnis und der Methoden wissenschaftlicher Forschung. Bd I: Erkenntnislehre, Bd. II: Methodenlehre. Stuttgart, Enke.
44. Husserl E., 1966, Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten. 1918-1926 / Hrsg. von M. Fleischer. Den Haag.
45. Husserl, E., 1977, Grundprobleme der Phänomenologie. Martinus Nijhoff. Den Haag.
46. Husserl, E., 1929, Formale und transzendente Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft, Max Niemeyer Verlag, Halle.
47. Husserl, E., 1900, Logische Untersuchungen. Prolegomena zur reinen Logik. Max Niemeyer, Halle.
48. Husserl, E., 1901, Logische Untersuchungen. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis, Max Niemeyer, Halle.
49. Husserl, E., 1928, Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins hrsg. von Martin Heidegger, Max Niemeyer, Halle.